

راهکار های جذب کودکان به نماز

گروه جوادایمه (علیه السلام) رشد^۱

زینب السادات موسوی^۱

منا مقدم

چکیده

کودکی یکی از دوره های بنیادی در شخصیت افراد است و در زندگی اشخاص، اهمیت و جایگاه ویژه ای دارد. در این مرحله از زندگی، کودک با مواجهه فکری و عاطفی با خدا روبرو می شود. و نماز که میراث همه ی انبیاء الهی و بهترین هدیه به آنان برای تربیت و ارتباط خلق با خالق است در این مقاله با استفاده از روش توصیفی، تحلیلی، همراه با به کارگیری آیات و روایات، به چگونگی جذب کودکان به نماز و همچنین سن یادگیری و آموزش نماز به کودکان پرداخته شده است. هدف از این نوشتار علاوه بر افزایش آگاهی والدین و مؤسسات فرهنگی؛ در به کار گیری روش مناسب و درست آموزش نماز به کودکان می تواند برای همه ی کسانی که درباره نماز و نیایش مجالی برای اندیشیدن و اشتیاقی برای کوشیدن در این زمینه دارند مفید باشد. نتیجه این پژوهش نشان می دهد که هرچه از اصول و روش مناسب تر و ساده تری برای جذب کودکان به نماز استفاده شود کودکان شوق و اشتیاق بیشتری به نماز پیدا خواهند کرد.

کلید واژه ها: کودکان، نماز، تعلیم و تربیت، جذب

مقدمه

کودکانی که با احساس مذهبی رشد می کنند از قدرت تخیل بیشتر برخوردارند و بالطبع خلاقیت بیشتری دارند. با مروری بر زندگی مخترعان و مکتشفان و نام آوران تاریخ علم و تکنولوژی در

^۱ . طلبه سطح دو مدرسه علمیه الزهراء اهواز-خوزستان.

دنیا، در خواهیم یافت که از جمله ویژگی‌های این افراد این بوده که از احساس مذهبی زیبایی برخوردار بودند. بدنبال احساس مذهبی، بالطبع رفتار مذهبی که نمودش در نماز تجلی می‌کند بیشتر به ذهن متبادر می‌شود. (رضائی پور، ۱۴۰۲)

در رابطه با چگونگی انتقال مفاهیم دینی به کودکان اختلاف نظرهایی وجود دارد گروهی پیشنهاد کرده‌اند که قبل از بلوغ نباید آموزش دینی را آغاز کرد. گروهی دیگر عکس این مطلب را اعتقاد دارند. از نظر اسلام، به ویژه براساس سیره و رهنمودهای معصومان علیهم السلام، آموزش مفاهیم دینی از هنگام تولد شروع می‌شود و آموزش در دوره کودکی پایه و اساس در دوره های دیگر است. (مقدسی پور، ۱۳۸۲، شماره ۷۵،) در مجامع روایی ما در این رابطه از امیرالمومنین علیه السلام منقول است که فرمودند: قال امیرالمومنین علیه السلام: «الْعِلْمُ مِنَ الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ؛ یادگیری و آموزش در کودکی، مانند کندن نقش روی سنگ است». (کراچکی، ۴۱۰، ج ۱ ص ۳۱۹). یکی از اساسی‌ترین اموری که پیامبران به آن می‌پرداختند و برای آن مبعوث شدند تربیت صحیح و همچنین آموزش مفاهیم دینی به خصوص نماز بوده و نماز، که میراث همه انبیای الهی و بهترین هدیه آنان برای ارتباط خلق با خالق است. و زیباترین تجلی نیایش در سیمای نماز می‌توان به تماشا نشست. انسان نمازگزار در قیام خویش زبان تحمید دارد. در خاک افتادنش با زبان تسبیح عظمت و علو او را می‌ستاید. و مجدداً ایمان خود را به گواهی می‌ایستد و امر نماز نزد ائمه جایگاه ویژه‌ای داشت حالا باید به این نکته دقت نمود که آموزش مفاهیم دینی، پیش از تولد آغاز و تا پایان عمر ادامه خواهد داشت و دوران کودکی پایه و اساس این یادگیری است. همچنین، آموزش صحیح و موثر، بدون در نظر گرفتن قدرت درک و فهم کودکان، هیچ تاثیری نخواهد داشت و ممکن است کودکان را نسبت به یادگیری دلسرد و یا در یادگیری اختلال ایجاد نماید. از این رو آموزش نماز امری با ارزش و ستودنی است. اما نتیجه آن بستگی به میزان شناخت اصول و روش‌های آموزشی دارد همان گونه که شناخت خصوصیات و توانایی‌های کودک امری مهم و ضروری است. شناخت، اصول و روش‌ها و راهکارهای مربوط به جذب کودکان به نماز نیز حائز اهمیت است. والدین و مربیان با به کارگیری این راهکارها می‌توانند نسلی نمازخوان تربیت کنند. در این مقاله سعی شده که این راهکارها به صورت اصولی ارائه شود. تا چراغ راهی برای همه کسانی که دغدغه تربیت نسلی نمازخوان دارند باشد.

تقسیم بندی مراحل کودکی براساس سن

کودکی شامل مرز سنی ولادت تا پایان ۱۱ سالگی شامل ۴ مرحله است که عبارتند از:

کودکی اول: شامل ولادت تا سه سالگی است که از نظر علمی دوران پرستاری خوانده می‌شود.

کودکی دوم: شامل ۴ تا ۷ سالگی است که دوران کنجکاوی و سیل اطلاعات است.

کودکی سوم: شامل ۷ تا ۹ سالگی است که دوران تفکر منطقی و رسیدن به کشف روابط علت و معلولی است.

کودکی چهارم: شامل مرز سنی ۹ تا ۱۱ سالگی است که از نظر علمی دوران برهان پذیری است.

مرحله کودکی اول

پایه های تربیت را در همه ابعاد، چه در زمینه تربیت تن، روان، عاطفه، و چه در تربیت دینی، اخلاقی، انضباطی باید بر اساس ضوابطی قرار داد که در این مراحل از نظر رشد مطرح هستند. در دوران پرستاری که شامل سن ولادت تا پایان سه سالگی است، چهار نکته مطرح است و از همین جا پایه تربیت کودک برای نماز گذاشته می‌شود.

۱- نخستین نکته‌ای در حیات کودک در بُعد روانی، دارای جنبه انفعالی است نه جنبه فعال.

۲- نکته دوم او شدیداً تلقین پذیر است.

۳- نکته سوم حواس او در دریچه‌هایی هستند به سوی جهان خارج که داخل این جهان را به هم مربوط می‌کنند. چشم کودک نقش یک دوربین عکاسی را ایفا می‌کند که همه صحنه‌ها و برنامه‌هایی را که می‌بیند عکس برمی‌دارد، این عکس‌ها در پس ذهن نگهداری می‌شود، هرچند که امروز برای او مفهوم نباشند. گوش کودک نقش یک دستگاه ضبط صوت را ایفا می‌کند که آنچه رادیو شنود ضبط می‌کند، اگرچه این صدا برایش مفهوم نباشد. بر این اساس به سخن پیامبر میشود اشاره کرد که فرمود: اگر در حال زناشویی کودک شیرخوار ناظر باشد و بعداً از انحراف سر در بیاورد، پدر و مادر جز خود، کسی را ملامت نکنند.

۴- نکته چهارم: این است که کودک در این مرحله تقلیدگر است. ادای بسیاری از حالات و رفتار و صداها را در می‌آورد و بر اساس اعمال عبادی والدین، خم و راست شدن پدر و مادر در حضور کودک، ذکر نماز و دیگر جنبه‌هایش توجه کودک را جلب می‌کند.

مرحله کودکی دوم:

یعنی سن ۴ تا ۷ سالگی، روانشناسی خصایصی را برای کودکان ذکر کرده‌اند. این دوران را دوران کنجکاو و شدید گفته‌اند این مرحله، مرحله گیرندگی شدید و دوران صید اطلاعات است. مرحله سلوک متعال است. مرحله عشق و محبت مرحله احساس اطمینان است بچه حفظ می‌کند و آموخته‌ها را عمل صورت فعال به خود می‌گیرد. بچه‌ها با تمام قوا در حرکت است الگو و مدل در او شدیداً موثر است.

در اواخر این دوره بچه به سن تمیز می‌رسد، یعنی دنیای متفاوت مرد و زن را تشخیص می‌دهد و هم از بدی و خوبی و بسیاری از مصداق‌هایش، سر در می‌آورد و در صورت تخلف از یک حکم، شرمساری می‌کند، یعنی بیداری وجدان و میل به همانند سازی در کودک قوی است. دوست دارد مثل پدر و مادر باشد پس اگر والدین اهل عبادت و نماز باشند او هم نماز می‌خواند و اگر آنها تارک الصلاة باشند او هم چنین می‌شود کم کم می‌رسد به مرحله تشکیل خود و کودک برای خود کسی می‌شود. صاحب فکر و رای و نظر می‌شود. ولی فراموش نکنیم که در این مرحله او مصداق عبادت سریع الرضای خدا است. زود راضی می‌شود، زود تسلیم می‌شود و این حالات ویژگی‌هایی که برشمرديم همه پلهایی هستند که از روی آن می‌شود گذشت.

میل به تظاهرات مذهبی و علاقه به مذهب در این سن در بچه‌ها زنده می‌شود. دنیای کودک در همین سن یعنی ۴ تا ۷ سالگی دنیای احترام به خداست عشق و محبت به خدا و دنیای ستایش و نیایش میشود. دوست دارد نماز بخواند و حتی اصرار دارد روزه بگیرد و این خود پلی برای ورود به دنیای نماز است، به شرطی که والدین الگوی درستی باشند. (قائمی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۸).

مرحله کودکی سوم

کودکی سوم: یعنی ۷ تا ۹ سالگی کودک در شرایطی است که چهار مرحله را از نظر علمی گذرانده است. از مرحله تلقین پذیری-مرحله تقلید-مرحله همانندسازی و مرحله تشکیل خود گذشته است. فعلاً یک شخصیت شناخته شده برای خود دارد. می‌تواند خودش را معرفی کند که آیا کودک خوبی هست یا نه دریافته که چگونه عمل کند. چگونه والدین و مربیان را از خود راضی کند. تشویق‌ها و تهدیدها شدیداً در او موثر است. در این مرحله یعنی سن ۷ تا ۹ سالگی شوق مذهبی همچنان رو به تزاید است. او به مرحله تفکر منطقی می‌رسد و به مرحله درک روابط علت

و معلول، البته در حد خود در اواخر این دوره برهان‌ها او را اقناع می‌کنند، اگرچه خود این بچه نتواند دلیل علمی بیاورد نوعی جهش معنوی را در این سن در بچه‌ها می‌بینیم. در سن ۶ تا ۸ سالگی بچه با خدایش در خلوت حرف می‌زند، از او درخواست می‌کند، از خدا توقع بهشت می‌کند، حتی دعای کند بهشتی شود. در این مرحله اگر شرایط محیطی مساعد باشد بچه ین‌تر می‌شوند. و خدا را مثل یک پدر مهربان می‌شناسد در عین حال نوعی ترس از خدا و ترس از نافرمانی در بچه به وجود می‌آید. با استفاده از این زمینه میشود از بچه‌ها درخواست نماز داشت. می‌دانید که در تربیت اسلامی تمرین وضو را بر اساس همین پایه‌ها از سن ۷ سالگی به ما توصیه کرده‌اند. اسلام خود وضو را در سن ۷ و نماز را بر اساس روایات مختلفی که در دست است از سن ۸ و در بعضی روایات ۹ و ۱۰ سالگی اجبار کرده و مبنایش روی همین خوف است و خشیت و مسئله تشویق و تایید.

مرحله کودکی چهارم

کودکی چهارم: که بین ۹ تا ۱۱ سالگی است، حیات جنبه عقلانی پیدا می‌کند و برهان و استدلال دیگران بچه را قانع می‌سازد. قادر به کشف روابط علت و معلولی است. می‌تواند نماز را باور کند و البته به طمع بهشت نماز خواندن در پایان ۹ سالگی بر اساس شرایط رشد، معرفتی نسبت به مذهب پدید می‌آید که جز شرایط فطری و بیداری فطرت است. قادر به جذب آگاهی‌های دینی است و به همین دلیل به هر میزانی که می‌شود باید دین را در این مرحله به کودک تزیق کرد. رفتار و عمل والدین در مذهب جدا در بچه موثر است. شور مذهبی در سن ۹ تا ۱۱ سالگی در بچه به وجود می‌آید که گاهی می‌تواند باشعور بیامیزد، به شرطی که مربی، مربی باشعوری باشد وضع عبادت و نمازش به گذشته‌اش وصل است که والدین چگونه عمل کردند و چه عاداتی در او پدید آوردند. اگر از این سن، تازه بخواهیم برای نماز خواندن تصمیم بگیریم، اندکی دیر است، ولی باز هم جای امیدواری است. تا سنین قبل از ۱۲ می‌شود اقداماتی در نماز خوان کردن بچه‌ها داشت و نتیجه گرفت، ولی پس از آن دشوار است و پس از گذشت مدت طولانی، محال می‌شود. این نکته را به عنوان یک اصل تربیتی فراموش نکنیم که رابطه‌ای معکوس بین سن و تربیت پذیری وجود دارد. هرچه سن کمتر، تربیت پذیری بیشتر است علت اینکه بچه‌ها در خردسالی تربیت پذیرترند، بعد انفعالی در آنها است. (قائمی، نماز و تربیت، ص ۱۰۹).

ارتباط کلامی و غیر کلامی

نماز خوان و بهشتی شدی، این‌ها در روحیه کودک فوق العاده موثر است. (قائمی، نماز و تربیت، ص ۱۱۳).

تلنگر نماز به انسان

نماز مدام به آدم تلنگر می‌زند؛ می‌گوید: تو که نماز می‌خوانی، حیف است مرتکب این کار زشت شوی. تو که نماز می‌خوانی، مراقب باش! مراقب زبانت باش، مراقب چشم‌ت باش، مراقب باش روح‌ت با گناه آلوده نشود. (زیبایی‌های نماز، استغد فرحزاد ص ۱۸۸).

مراحل هفت‌گانه تشویق کودکان به خواندن نماز

۱_ امر به نماز

۲_ تعلیم طفل

۳_ امر به نماز و تنبیه او به خاطر ترک نماز

۴_ تمرین برای حضور او در نماز جمعه

۵_ تشویق برای نماز شب

۶_ عادت دادن به نمازهای مستحبی

۷_ همراه بردن در نماز عید (قائمی، نماز و تربیت، ص ۷۹).

باید‌های و نباید‌های مراقبت‌های تشویق کودکان به نماز خواندن

باید‌ها:

۱_ آغاز نماز از خردسالی حتی از حدود سه چهار سالگی

۲_ ثبات در روش و تداوم در روش

۳_ جالب و جاذب داشتن نماز

۴_ جنبه الگویی والدین

۵_ همراه کردن مهر و محبت با نماز و نوازش کردن کودک حین نماز.

۶_ زمینه سازی برای پذیرش روانی از طریق ذکر بهشت و نعمت‌هایش: ما بهشت را برای بچه‌ها باید به زبان کودکانه توصیف کنیم، مثلاً به بچه‌ها ۵ ساله می‌گوییم: هواپیما را دیده‌ای؟ جواب می‌دهد: آری می‌خواهد یک هواپیمای کوچولو داشته باشد و در آسمان گردش کنی؟ آری در بهشت هرچه خواهی به تو می‌دهند.

۷_ القای مهر و عنایت خدا در دل بچه مثلاً خدا تو را دوست دارد خدا به تو غذا داد خدا به تو جان دادو...

۸_ از سنین پس از ۸ سالگی هشدار دادن به عقوبت خدا در ترک نماز.

۹_ حالت دادن به عبادت، که نماز بی‌رمق، نمازخوان نمی‌سازد.

۱۰_ حساسیت نشان دادن به نماز به وقت نماز و صدای اذان دعوت است و صلا‌ی بار عام پروردگار. (قائمی، نماز و تربیت، ص ۱۱۶).

نباید ها:

۱_ پرهیز از اعمال قدرت و زور در آغاز کار

۲. پرهیز از خشکی و بی‌روحی نماز

۳_ پرهیز از خسته کردن کودک و حتی نوجوان و جوان.

۴_ پرهیز از سستی در عبادت و نماز که (لیس منی من استخف با الصلاة) نماز را کوچک بگیریم، بزرگداشت نماز مهم است.

۵_ پرهیز از ذکر عذاب‌های غلیظ و شدید خدا، مخصوصاً در سنین قبل از ۸ سالگی.

۶_ پرهیز از سماجت و اصرار و تهدید قبل از ۸ سالگی.

۷_ پرهیز از تفکیک نماز در خردسالی، یعنی نماز را به صورت جمع و جماعت بخوانیم. (قائمی، نماز و تربیت، ص ۱۱۶).

پدر و مادر باید بدانند که فرزندان امانت در دست آنها هستند و وظیفه آنهاست که مطالعه داشته باشند از لحاظ روانشناختی و بلوغ کودک و نوجوان و با شناخت این مسائل و ایمان داشتن خودشان فرزندان را نماز خواند تربیت کنند نه اینکه آنها را به حال خودشان رها کنند.

د. غیر مستقیم غیر کلامی

خواندن نماز در جمع و جماعت

از نظر علمی در دنیای امروز برای تبلیغ اعتبار بسیاری قائلند. بر این اساس تبلیغ زمینه ساز تحریک است افراد بی حال را از جا برمی خیزاند، دوستداران را جلب و جذب می کند ولی تفاوتها را به حرکت می اندازد مسئله دیگری که در برگزاری مطلوب مراسم دینی برای ما مطرح است علنی کردن مراسم است. تلاش های دینی را باید علنی کرد مثلاً نماز را در میدان باید خواند و در حضور جمع مردم اگر ما اذان را را نوعی اعلام بدانیم این اعلام باید در مجمع عمومی و در حضور مردم صورت بگیرد و آشکار بشود. (قائمی، نماز و تربیت، ص ۹۲).

نتیجه گیری

آموزش مفاهیم دینی از جمله نماز باید بتواند کودک را در راه معرفت و محبت خداوند یاری کند. تا بتواند به واسطه نماز رابطه اش را با خالق محکم کند. و در نتیجه نماز باعث اصلاح کارها و رفتارش شود. و به خدای هستی بخش تقرب پیدا کند. دوران کودکی، یکی از مهم ترین مراحل زندگی فرد به حساب می آید. و بسیاری از خصوصیات و ویژگی های شخصیتی انسان ها در این دوره شکل می گیرد. از این رو روشن است که بسترسازی برای شکل گیری مناسب این شناخت و آموزش کودک و ارتباط کودک با پروردگار، به صورت ویژه، حائز اهمیت است. برای اینکه بستر مناسبی برای آموزش و رشد کودکان فراهم شود باید روش و اصول انتقال مفاهیم دینی و راهکارهای جذب کودکان به نماز را یاد گرفت. و در زمان مناسب با توجه به سن کودک به کار برد. و هرچه اطلاعات افراد در مورد این راهکارها بیشتر باشد. هرچه روش های ساده تری برای جذب و آموزش کودکان به نماز به کار بگیرند این یادگیری عمیق تر و پایدارتر و ماندگارتر خواهد بود. از آنچه گذشت و با توجه به روایات به دست می آید، که مسئله نماز در اسلام اهمیت زیاد دارد. و ائمه ما را به تربیت صحیح و مذهبی و آموزش نماز در موقع مناسب و با استفاده از راهکارهای جذب سازی به نماز تشویق می کنند. در نتیجه باید سعی در تربیت اسلامی کودکان و نمازخوان کردن آنها داشته باشیم. چرا که کودکان مانند شکوفه هایی هستند که اگر به صورت درست پرورش داده شوند، مفید و سودمند بوده به میوه سرشت خود می رسند و اگر فاسد و کال از بطن خود جدا شده و سقوط می کنند با توجه به راهکارهایی که در این مقاله به صورت

روش‌های کلامی مستقیم و غیر مستقیم و غیر کلامی ارائه شد امید است که کودکان نمازخوان و مفید و سودمند برای جامعه اسلامی تربیت شوند.

منابع:

※قرآن

※نهج البلاغه

۱. ابن بابویه القمی الصدوق، محمد بن علی، لا يحضره الفقيه، تحقيق السيد حسن الموسوی الخراسان، ج ۱ من لا يحضره الفقيه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۴۳ش.
۲. احمدی، حامد فتوت و مهدی نوری افشان راز سر به مهر موفقیت، انتشارات ارمغان طوبی، ۱۳۹۹.
۳. پناهیان، علیرضا، چگونه یک نماز خوب بخوانیم، تهران، بیان معنوی، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۴. جابری، محمدعلی، نماز و زندگی: آثار و برکات نماز در زندگی، انتشارات همای غدیر، چاپ ۱۳۹۷.
۵. عزیزی، عباس، آثار و برکات نماز در دنیا، برزخ و قیامت، قم، انتشارات نبوغ، چاپ ۱۳۹۷.
۶. کریمی، حمیدرضا، مهرداد حیدری زوله و علی باقری، نقش نماز در تشکیل شخصیت جوانان، انتشارات فرزنانگان دانشگاه، ۱۳۹۷.
۷. قائمی، علی، نماز و تربیت، قم، ستاد اقامه نماز، چاپ ۱۳۹۷.
۸. قرائتی، محسن، آشنایی با نماز، چاپ: ۸، ۱۳۸۰.
۹. نور محمدی، علی، نماز و تربیت، ناشر: نورسا، چاپ: اول، ۱۳۹۴.
۱۰. طبرسی (محدث النوری)، حسین، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، بی جا، بی تا

مقالات

۱. موسوی گورابی-امید گندمی، سید عاطفه، مقاله چگونگی آموزش مفاهیم به کودکان
۲. آذرخش،-حسن؛ نجفی، طاهره،،مقاله :نقش و جایگاه مادر در تربیت دینی کودک.
۳. رضائی پور، اکبر، مقاله « آسیب شناسی اقامه نماز»، مجله هنر/ و - ر، ۱۴۰۲.
۴. موسوی، رقیه؛ بوعدار، سعیده، -مقاله: راهکارهای تربیت دینی کودک
۵. مکارم شیرازی، ناصر، مقاله راهکارهای جذب کودکان به نماز،